

Гай-Нижник П.П.,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України

ГРОШОВА (ЕМІСІЙНА) ПОЛІТИКА УРЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 РОКУ

На матеріалі архівних історичних документів досліджено емісійну політику уряду Української держави у 1918 році за часів Гетьманату Павла Скоропадського.

The article deals with the monetary (emission) policy of the Ukrainian government in 1918. Using the archival historical documents, the author investigates the emissive policy of the Ukrainian state during the hetmanate of Pavlo Skoropadsky.

З переобранням 29 квітня 1918 року влади перед Павлом Скоропадським і його урядом постало нелегке питання, де взяти кошти на виплату заробітної платні, на організацію державної структури, яка б забезпечила адміністративне функціонування країни і збір податків, на кредитування промислових об'єктів, зруйнованих війною. Незважаючи на те, що на теренах країни була “шалена” маса грошових знаків (від 8 до 12 млрд російських рублів¹, 532 500 українських кредитових білетів номіналом у 100 крб на суму 53 млн 250 тис. крб², випущена до обігу у квітні частина знаків Держскарбниці вартістю у 25 та 50 крб³, та ще й завезені з окупаційними військами німецькі марки і австрійські крони), уряд держави з перших днів діяльності відчув катастрофічний брак грошових знаків. Крім того, залишаючи у лютому 1918 року Київ, більшовики, за словами керуючого Держбанком В. Ігнатовича, вивезли кредитних білетів на суму 20 млн руб. та золотих монет за номінальною ціною у 1 млн 700 тис. руб., а з українських банківських установ відсоткових паперів на майже 700 млн руб⁴.

За відсутності у країні торговельно-промислового життя, транспортного сполучення, через зубожіння кредитних інституцій тощо практично було знищено грошовий обіг, що унеможливило відбудову зруйнованої економіки, яка потребувала значно ширшого фінансового кредитування. Систему податкових зборів було повністю дезорганізовано, а отже, грошей до скарбниці держави за часів Центральної Ради надходило обмаль. На підприємствах, заводах не сплачувалася зарплата. Самим лише працівникам металургійних заводів на початок червня 1918 року необхідно було негайно сплатити 65 млн крб⁵.

---

¹ Дмитрієнко М.Ф., Лисенко О.Ю. Національна валюта України (1918—1919 роки) // Український історичний журнал. — 1994. — № 6. — С. 28.

² Немановъ Л.М. Финансовая политика Украины (7 ноября 1917 — 4 февраля 1919 г.). — К. — 1919. — С. 36; Гловінський Є. Фінанси У. С. С. Р. — Варшава. — 1934. — С. 14.

³ Кікта С. Каталог державних грошей України 1917—1920 рр. — Клівленд. — 1974. — С. 15—16.

⁴ Немановъ Л.М. Зазнач. праця. — С. 10.

⁵ О современном положении металлургических заводов Украины // Известия Союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины. — 1918. — 2 червня. — С. 3.

Про складність ситуації свідчить, зокрема, випадок із заборгованістю державної монополії палива (Монотоп) підприємствам Донбасу, яка уже на квітень 1917 року (П. Скоропадський ще не був при владі) становила майже 192 млн крб, а саме: борг підприємствам за постачання, що все ж відбулися до 1 квітня 1917 року, у несплачених рахунках становив 33 млн крб, а за квітень потреба у сплаті визначалася приблизно у 30 млн крб, доплата за кінцевим розрахунком аж за серпень 1917 року — 22 млн крб, за вересень—грудень 1917 року — 52 млн крб, доплата на поставлене у січні—березні 1918 року за авансовими цінами — ще 55 млн крб. У свою чергу, Монотопу за постачання вугілля 99 млн крб були винні залізниці України та 44 млн крб залізниці Росії, металургійні заводи заборгували цій установі майже 50 млн крб, значні суми боргу були і у державних заводів тощо⁶. Тогочасний економічний оглядач з цього приводу зазначає: “Такий стан справи з монополією палива призвів до того, що підприємства не лише не мають запасних обігових капіталів, а й протягом кількох місяців уже не можуть робити розрахунок з робітниками, не говорячи вже про інші негайні зобов’язання. Крім того, обіговий капітал зробився недостатнім і потребує поповнення. Сплата палива вироблялася за авансовими цінами, що встановлені вже давно і значно відстали від собівартості палива за останній час більш ніж у два рази. Вироблення нових авансових цін йшло повільно, а затвердження їх затримувалося настільки сильно, що на дійсний час функціонують ще авансові ціни, затверджені у листопаді минулого [тобто 1917-го — П.Г.-Н.] року”. Подібна ситуація знайома і сучасній Україні наприкінці 80-х—початку 90-х років ХХ століття⁷.

Зі свого боку, представники об’єднаних організацій промисловців, торгівлі, фінансів і сільського господарства України ще за чотири дні до гетьманського перевороту (тобто 25 квітня 1918 року) у складі об’єднаної делегації⁸ подали урядові УНР декларацію, де висунули вимоги щодо власного розв’язання проблеми руйнації господарства у країні. Здавалося б, ідеї цих вимог могли б стати у пригоді і

⁶ Известия Союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины. — 1918. — 3 сепня. — С. 8.

⁷ Втім причини боргових негараздів перехідних етапів в Україні у період формування її державності початку і кінця ХХ ст., на нашу думку, багато в чому ідентичні. Сучасний економічний оглядач з приводу причин несплат за взаєморозрахунками в новітній Україні (а ми їх можемо сміливо перенести і у 1917—1918 рр.) пише, що в умовах втрати (або відмови) державою елементарного контролю над розвитком господарських відносин у країні “сировинні монополісти, які звільнилися від державного регулювання, стали диктувати ціни виробникам товарів народного споживання, а роздрібні ціни опинилися під пресингом спадаючого в умовах гіперінфляції попиту населення. У підсумку торгівля стала збитковою. У магазинах розпочалася масова “вичистка” продуктів. Різко зменшилися замовлення торгівлі виробникам. Останні ж страждали від лишку вироблених товарів і тому легко пішли на постачання в борг. У всьому народному господарстві почала розповсюджуватися заборгованість [Никифоров В. Экономика, которую построил МВФ // Компаньон. — 1997. — № 24. — С. 9]”.

⁸ До складу делегації зокрема входили: від ради Спільки гірничопромисловців півдня Росії Н.Ф. фон Дітмар (голова), А.І. Фенін, М.Н. Базькевич, Б.Н. Соколов, А.В. Рутченко; від “Вуглесоюзу” — Я.Д. Прядкін, Н.Л. Свідерський та від “Горносоюзу” — В.С. Соколов і Г.Н. Гребень [Известия Союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины. — 1918. — 28 квітня. — С. 4—5].

гетьманському урядові для розв'язання проблем, що існували на час перевороту у фінансовій сфері. Втім у декларації було викладено лише бажаний стан фінансового питання, а не механізми його досягнення. Так, зокрема, зазначалося: “Намагаючись відновити нормальний обмін між містом та селом шляхом відродження і подальшого розвитку торгівлі, промисловості, транспорту та сільського господарства, уряд зможе усунути накопичення в селі грошових знаків, що знаходяться на даний час поза торговельним та фінансовим обігом, і що лише дуже обтяжують державний кредит. При відновленні товарообміну стане можливим не лише усунення усіляких сурогатів грошових знаків і припинення подальшого випуску паперових грошей, а й вилучення з обігу значної частки паперово-грошового запасу, що неминуче призведе до падіння товарних цін і підвищення курсу монетної одиниці”⁹. Яким чином досягти цих результатів у декларації не йшлося.

Подібну спробу було здійснено уже за гетьманської влади на з'їзді Протофісу, який було скликано 15—16 травня 1918 року у Києві. У програмі, запропонованій урядові делегатами з'їзду, зазначалося, що для відновлення роботи, наприклад, металургійних заводів, необхідні: “в) найшвидше постачання банків грошовими знаками, відновлення діяльності приватних кредитових установ і впорядкування діяльності грошового обігу в країні, г) реєстрація урядом усіх грошових претензій металургійних підприємств до колишньої влади; найшвидше врегулювання цього питання в цілому, д) надання урядом тимчасового короткотермінового кредиту окремим металургійним підприємствам для сплати робітникам за матеріали і на підготовку для відновлення робіт”. Як слушно зауважує сучасник тієї пори — “уся ця резолюція може бути висловлена одним словом: “грошей”. Грошей у вигляді субсидій, кредиту, сплати за претензіями до старої влади тощо. Цей же момент “грошей” — повторюється і в інших резолюціях”¹⁰. Закриваючи з'їзд 19 травня 1918 року, голова Ради міністрів Ф. Лизогуб звернувся до делегатів із промовою, що була сповнена надії на успішну співпрацю уряду з представниками ділових кіл держави, яку закінчив словами: “Ми кличемо вас до об'єднання і творчої праці для утворення вільної, щасливої й міцної батьківщини — України”. У свою чергу, міністр торгу і промисловості С. Гутник стосовно фінансової політики уряду заявив, що вважає неприпустимою державну благочинність промисловості, але знайде для неї кредит на комерційній основі, причому золото, що його мали дати кредитори, “потече не в наші кишені, а оплодотворить життя всього українського народу”¹¹. Проте подальші реалії життя засвідчили, що закордонної “золотої” позичкової річки Україні найближчим часом не дочекається, а державотворення потребувало коштів щодоби. Альтернативи новій грошовій емісії не було.

---

⁹ Известия Союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины. — 1918. — 28 квітня. — С. 3—4.

¹⁰ Немановъ Л.М. Знач. праця. — С. 23.

¹¹ Известия Союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины. — 1918. — 19 травня. — С. 2.

Українське Міністерство фінансів прагнуло здійснювати у фінансовій сфері так звану політику дорогих грошей (*tight money policy*), коли обмежується велике чи надзвичайне зростання грошової маси в країні. Вона характеризувалася економістами тієї епохи як нормальна, “коли кількість оборотних засобів внутрі країни відповідає дійсним вимогам її господарського обороту”. Українська ж економіка, як, власне, і вся державна структура адміністративного апарату, потребували фінансових ін’єкцій для свого відродження, грошей вимагали й робітники. Тому 9 травня 1918 року А. Ржепецький домігся затвердження Закону про розширення закону УНР від 30 березня 1918 року про випуск знаків Державної скарбниці понад 100 млн крб ще на 400 млн крб, довівши загальну суму емісійного права до 500 млн крб¹². Дослідник українських фінансів Я. Зозуля згадував, що поява цього закону стала “несподіваною для всіх” і обумовлює його прийняття вимогою німців¹³. Проте ми вважаємо, що хоча готуючи переворот 29 квітня 1918 року генерал П. Скоропадський і змушений був 24 квітня 1918 року підписати у резиденції начальника штабу німецьких військ в Україні ген. В. Гренера висунуті йому окупаційною владою вимоги, серед яких у 7, зокрема, вимагалось від майбутнього гетьманського уряду дотримання умови, що “фінанси й валютне питання мають регулюватися на основі взаємного порозуміння”¹⁴, це ще не було ознакою вимоги, а тим більш факту повної маріонетковості. Факт присутності на терені України німецько-австро-угорських військ логічно ставив проблему окремих порозумінь із їхнім командуванням, зокрема і фінансових. Що ж до права на розширення емісії знаків Держскарбниці ще на 400 млн крб, дозволеного урядом від 9 травня 1918 року, то потреба у додатковому випускові грошових знаків передовсім була зумовлена становищем вітчизняного державного й економічного організму. Про це свідчить і постійний фінансовий голод, що відчувала свого часу й Центральна Рада, яка ще 6 січня 1918 року встановила ліміт карбованцевої емісії у 500 млн і лише військово-політичні обставини стали їй на заваді. Так чи інакше, але втручання німців тут не лише не зафіксовано документально, а є недоречним з огляду на потреби держави у грошовій готівці. До того ж в Україну уже було доставлено першу партію високоякісної, як на ті часи, готівки номіналом 10, 100 та 500 гривень на суму 12 мільйонів, яку було надруковано у Берліні¹⁵. З практичної точки зору Україні, в її скрутному фінансовому становищі, було невігдно відмовлятися від таких грошей. Ці гривні було випущено в обіг у жовтні 1918 року.

У травні 1918 року Рада міністрів дозволила Міністерству фінансів здійснити ще одну емісію, хоча дещо іншу. 12 травня 1918 року уряд ухвалив випуск 4-х се-

¹² Центральний державний архів вищих органів влади та державного управління України (ЦДАВОВУ). — Ф. 1064, оп. 1, спр. 157, арк. 3.

¹³ *Мартос Б., Зозуля Я.* Гроші Української Держави. — Мюнхен. — 1972. — С. 42.

¹⁴ *Дорошенко Д.* Історія України 1917—1920 рр. Т. 2. Українська гетьманська держава. — Ужгород. — 1930. — С. 31—32.

¹⁵ *Писарев В.* Гоп, куме, не журися! Або не в грошах щастя? // Родослав. — 1992. — № 15— 16. — С. 14.

рій державних цінних паперів (вартістю у 50, 100, 200 та 1000 грн) внутрішньої державної позики, що отримали офіційну назву “3,6 % білети Державної Скарбниці”. Ці “серії” попередньо було законодавчо запроваджено ще Центральною Радою 30 березня 1918 року. Сума становила 100 млн крб, а їхнє виготовлення було замовлено у Берліні німецькій державній друкарні “Reichdruckerei”¹⁶. Правову та фінансову роль 3,6 % білетів визначала й регулювала надрукована на їхньому звороті у двох шпальтах в 34 та 35 рядків постанова про білети Державної скарбниці 1918 року. Гетьманський уряд збільшив суму випуску цих білетів до 1 млрд грн (500 млн крб) і дозволив емісію від 31 травня 1918 року на розсуд міністра фінансів у вищезазначеному обсязі нумерованими серіями по 50 млн грн¹⁷.

3,6 % білетів Держскарбниці не були українськими паперовими грішми, а являли собою облігації внутрішньої державної позики. За нормальних економічних умов влада шляхом кредитних операцій регулює стан грошового ринку. Коли ж збільшується маса грошових знаків в обігу, виникає загроза зниження їхньої вартості, тоді завданням держави є зменшення кількості грошових знаків і утримання рівноваги між ними й товаром, що досягається шляхом випуску та продажу облігацій за гроші. При цьому відбувається заміна облігацій за паперові гроші, а облігації дають відсотки і після визначеного часу мають бути викуплені. Грошові ж знаки, стягнені за облігації, затримуються в депозиті Держскарбниці допоки вони знову стануть потрібними або ж знищуються. У періоди економіко-господарських криз, війн, революцій тощо державна влада активно використовує кредитні операції у формі внутрішніх державних позичок. Ними покриваються надзвичайні видатки, пов’язані з такими подіями. Саме така ситуація склалася в Україні 1918 року, коли податкові надходження не задовольняли фінансові потреби держави.

Позика була короткотерміною (на 3,5 роки) до 2 січня 1922 року. Після певного дня упродовж 10 років громадяни і вірителі білетів мали отримати виплату за них капіталу. Держава зобов’язувалася викупити білети у населення до 2 січня 1933 року. Білети були у вільному обігові, мали обмежене право на легальні розрахунки тільки з державними установами. У зв’язку з тим, що в Україні бракувало дрібних грошей, населення відрізало призначені до сплати купони облігацій і використовувало їх як платіжний засіб, а не обмінювало у Держбанку чи ощадних касах на готівку. Чи передбачалося подібне Міністерством фінансів? Цілком імовірно. Держскарбниця як офіційний видавець замовила їх друк у 4-х номіналах, три з яких (50, 100 і 200 грн) були малими і лише один (1000 грн) великим. Цей факт свідчить про те, що випуск таких облігацій мав на меті не лише накопичення грошей для покриття надзвичайних видатків і фінансування бюджету, а й активне та доступне розповсюдження їх серед народу для використання як платіжний засіб, що, в свою чергу, зменшило б потребу в новій емісії

---

¹⁶ Кікта С. Зазнач. праця. — С. 16.

¹⁷ ЦДАВОВУ. — Ф. 1064, оп. 1, спр. 242, арк. 1.

у гривнях. Таким чином, облігації в обігу згодом почали виконувати функції розмінних цінних паперів і стали своєрідним сурогатом паперових грошей. Наповнюючи ринок, вони, щоправда, уже за Директорії, певною мірою забезпечили потребу у дрібних грошах.

Тим часом у Києві завершував роботу з'їзд Протофісу, на якому урядові пропонували збільшити кредитування об'єктів народного господарства й промисловості і здійснити нову емісію державних паперових грошових знаків¹⁸. У Міністерства фінансів, власне, не було іншого виходу, як піти подібним шляхом. Міністерські фахівці змушені були просити в уряді ухвали на нову емісію. Чи було таке рішення умотивованим? Крок цей був не лише вимушеним, а й необхідним. Згадаємо, наприклад, досвід “жорсткої фінансової політики”, що застосовувалася урядом новітньої України з метою придушення інфляції, оздоровлення кредитів, і вимоги до підприємств — раціонально розпоряджатися грошми у першій половині 90-х років ХХ століття. Насправді ж, як зазначають фінансові аналітики, гальмування грошової емісії призвело до втрати державою грошових важелів регулювання економіки, різкого зниження інвестицій у народне господарство, кредитного утиску, зростання дефіциту загальнодержавного та місцевих бюджетів, зниження матеріальної допомоги найнезахищенішим верствам населення¹⁹.

Яка ж ситуація склалася з державними фінансами в Україні 1918 року? У листі до Ради міністрів А.К. Ржепецький з цього приводу зазначав: “Незважаючи на вжиті заходи, надходження Державних прибутків іде дуже поволі і в дуже малих розмірах. Видатки ж Української Держави, особливо видатки, пов'язані з ліквідацією безладного часу, дуже великі і тимчасово перевищують в значній мірі прибутки”²⁰. За таких обставин, зауважує доповідач, “перевищення видатків над прибутками необхідно покривати позичками. Довгочасні позики, ні внутрішні, ні закордонні, в цей час заключити неможливо. Через це певнішим способом для тимчасового покриття перевищення видатків є випуск відсотенних паперів Державною скарбницею”. Цей витяг з доповідної свідчить про нездійсненність початкових сподівань уряду щодо придбання грошового кредиту, золото від якого, як заявляв 19 травня 1918 року С.М. Гутник, мало “оплодотворити” життя всього українського народу.

¹⁸ Так, наприклад, проф. Білімович, тези доповіді якого підтримали делегати з'їзду, у розділі, присвяченому темі застосування заходів щодо зменшення грошового голоду, з-поміж інших заходів, вважав, що треба також “... в) продовжити термін ходіння облігацій Державних позик [мали на увазі російські державні позики — П. Г.-Н.] до 14 (1) Листопада; г) потрібно пришвидшити друк і випуск невідкладно необхідних грошових знаків, а також свідоцтв Державної скарбниці (серій) з тимчасовим визнанням за останніми властивостей законного платіжного засобу; докладання всіх зусиль до скорочення нових випусків паперово-грошових знаків все ж, на думку з'їзду, не може усунути необхідності випуску найближчим часом відомої кількості нових знаків [Известия Союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины. — 1918. — 19 мая. — С. 4]”.

¹⁹ *Никифоров В.* Зазнач. праця. — С. 9.

²⁰ ЦДАВОВУ. — Ф. 1064, оп. 1, спр. 242, арк. 5.

У ситуації, що склалася, міністр фінансів пропонував урядові: “По згаданим міркуванням прохаю дозволити випустити ще 20 серій білетів Державної скарбниці за №№ від 21 до 40 по 25 мільонів карбованців (50 мільонів гривень) в кожній серії, а всього на суму 500 мільонів карбованців (1 мільярд гривень) на чотирирічний реченець з призначенням річного прибутку по цим білетам в 3,6 %, або по 1 шагу зо ста гривень в 1 день”. При цьому додавався відповідний проект закону²¹. Міністерство прагнуло якомога швидше отримати урядову ухвалу своєї пропозиції, а тому уже 2 липня 1918 року у записці від Кредитової канцелярії за № 856 до держсекретаря під грифом “досить негайно” прохало його “не відмовити у належних розпорядженнях про негайне внесення цих законопроектів у найближче засідання Ради Міністрів”²². У результаті 9 липня 1918 року Гетьманом було затверджено Постанову про надання міністрові фінансів права нового випуску серій білетів Державної скарбниці на умовах, що пропонувалися у доповідній записці А. Ржепечким, з нарахуванням відсотків з 1 червня 1918 року²³.

Як відомо, одним із основних чинників, що впливають на відсоткові ставки прибутковості за облігаціями, є термін їхнього погашення. Другий випуск облігацій внутрішньої позики 1918 року за своїми умовами точно повторював умови першого. Враховуючи, що випуск облігацій (по 20 серій) було законодавчо здійснено двічі, їх мало б бути сорок номінальних серій. Проте зазначеної серії, вищої за “двадцять”, не існувало, а це означає, що згідно із законом 9 липня 1918 року у Берліні було повторно надруковано першу емісію 3,6 % білетів, тобто зроблено наклад повторний. Другу партію державних облігацій дозволено було випустити в обіг з 5 серпня 1918 року²⁴. Втім історики вітчизняних фінансів, зокрема Л. Неманов, який у своїх дослідженнях у 1919 році користувався гетьманськими урядовими архівами і свідченнями фахівця з Кредитової канцелярії, стверджують, що у 1918 році емісії цих позик так і не було здійснено²⁵. Усі замовлені облігації було доправлено в Україну ще за влади П. Скоропадського. Офіційно таких облігацій мало бути випущено на 2 млрд грн, але берлінська друкарня виготовила їх на 9 млн 300 тис. грн понад замовлену загальну суму²⁶. Отже, усього у розпорядженні українського уряду облігацій внутрішньої державної позики було (у 3,6 % річних) на 2 млрд 9 млн 300 тис. грн у сорока серіях (двічі по 20 серій), які за Гетьманату 1918 року так і не емітувалися у ринковий обіг країни.

У липні 1918 року урядом було ухвалено ще одну грошову ін'єкцію. Потреба у ній викликана не лише кризою грошової маси і необхідністю інвестицій у народне господарство, а й окремими зовнішньополітичними чинниками. 15 травня 1918 року Україна підписала фінансову угоду з Німеччиною та Австро-Угорщиною щодо

---

²¹ ЦДАВОВУ. — Ф. 1064, оп. 1, спр. 242, Арк. 6.

²² Там само. — Арк. 2.

²³ Там само. — Арк. 1; Державний вістник. — 1918. — 18 липня.

²⁴ Кікта С. Зазнач. праця. — С. 16.

²⁵ Неманов Л. М. Зазнач. праця. — С. 4, 46.

²⁶ Гатишак М. Зазнач. праця. — С. 218.

проведення між ними грошової трансакції. Згідно з цією угодою гетьманський уряд надавав цим Центральним державам грошову позику у розмірі 400 млн крб²⁷, що зменшувала український грошовий обіг на 40 %²⁸, хоча грошей у розпорядженні уряду і так було обмаль. 20 травня 1918 року уряд випустив знаки Держскарбниці, встановлені Центральною Радою, з підтвердженням того, що ці знаки мають бути погашені не пізніше 1 березня 1919 року. Цим було створено правову базу для здійснення нової емісії. На 30 червня 1918 року в обіг надійшло 350 млн крб першої гетьманської емісії, здійсненої відповідно до закону від 9 травня 1918 року, “а між тим, — зазначав у записці (за № 854) до Ради Міністрів А. Ржепецький, — все ж таки чувається велика потреба в грошових знаках”²⁹. При цьому він вважав “надзвичайно необхідним побільшити випуск знаків Державної Скарбниці ще на суму 500.000.000 карбованців”. До записки додавався й відповідний проект закону, прийняти який просив міністр фінансів України. Уряд підтримав пропозицію А. Ржепецького, і 9 липня 1918 року Гетьман затвердив Закон про додатковий випуск знаків Державної скарбниці на 500 млн крб, в якому, зокрема, зазначалося: “В поширення законів 30 Березня і 9 Травня 1918 року про випуск знаків Державної Скарбниці на суму 500.000.000 карбованців надати Міністрові Фінансів право випустити поверх цієї суми ще на п’ятсот мільонів карбованців знаків Державної Скарбниці, на підставі закону 20 Травня 1918 року”³⁰.

Таким чином, емісійне право в Україні сягнуло 1,5 млрд крб, а саме: до 500 млн крб кредитовими білетами згідно із законом Центральної Ради від 19 грудня 1917 року (за ст. ст.); 100 млн крб знаками Держскарбниці за законом УНР від 30 березня 1918 року; 400 млн крб згідно із законом Української держави від 9 травня 1918 року та ще 500 млн крб знаками Держскарбниці відповідно до закону від 9 липня 1918 року. Сума ця порівняно невелика. Додамо до цього ще й право випуску 3,6 % білетів (облігацій) Держскарбниці на 1 млрд крб згідно із законами від 30 березня 1918 року (на 100 млн крб), 12 травня 1918 року (на 400 млн крб) та 9 липня 1918 року (на 500 млн крб).

Восени 1918 року гетьманський уряд здійснив сім емісій державних кредитових білетів (банкнотів), з яких шість у гривневій вартості і одна карбованцями. У серпні—вересні в Україну надійшла перша партія національних грошових знаків, яку було замовлено для виготовлення у Берліні, що й було зафіксовано на них аббревіатурою “RD”. Усі банкноти — гривневої вартості номіналами у 2 грн (проект В. Кричевського), 10, 100, 500 грн (проекти Г. Нарбути), 1000 і 2000 грн (проекти І. Мозалевського)³¹. То були кредитні білети, захищені водяними знаками і виготовлені на якісному папері. У першому числі “Фінансового журна-

²⁷ ЦДАВОВУ. — Ф. 1064, оп. 1, спр. 15, арк. 44—45.

²⁸ Мартос Б., Зозуля Я. Зазнач. праця. — С. 43.

²⁹ ЦДАВОВУ. — Ф. 1064, оп. 1, спр. 157, арк. 2.

³⁰ Там само. — Арк. 1.

³¹ Кікта С. Зазнач. праця. — С. 17.

ла” оглядач так зреагував на цю подію: “Цими днями одержана з Німеччини перша партія замовлених там грошей в кількості близько 75 млн рублів [тобто карбованців — П. Г.—Н.]. Гроші ці надруковані в новій валюті — в гривнях, які, мабуть, і створять остаточну фізіономію національної валюти. Як не своєчасне одержання цих грошей, більш захищених від підробок, ніж літографські шедеври Кульженка, все-таки важко не замислитися про те сум’яття, яке внесе в грошовий обіг введення нових знаків. На Україні, таким чином, будуть в обігу рублі, карбованці, марки, крони і гривні з усією їхньою переливчастою багатоманітністю у вигляді купонів, “керенок”, російських та українських знаків державної скарбниці тощо. Такий багатий асортимент грошей вимагає хіба що техніки вельми досвідченого константинопольського міньяла; а український селянин, що завмер у своїй довірі до “миколаївських” грошей, безсумнівно, зазнає серйозного душевного перелому раніше, ніж наважиться ввести до своєї валютної колекції ще один екземпляр. Треба сподіватися, що Державний банк потурбується про широку популяризацію нового знака раніше, ніж введе його в обіг”.

Випуск в обіг усіх гривневих номіналів розпочався з 17 жовтня 1918 року³². На цей час у країні відчувався брак грошей для потреб народного господарства. Констатуючи цей факт, відомий вітчизняний економіст проф. М. Туган-Барановський зауважував: незважаючи на те, що “кількість грошей у межах бувшої Російської імперії виросла у 25 разів — і щоденно випускається на ринок у межах Московщини кількості мільйонів карб. [частина яких надходила й на український простір — П. Г.—Н.), а українських грошей друкується в цей час по відомостям, які подані мені вповні компетентними особами, до 50 мільйонів карбованців в день — незважаючи на усе це, ринок почуває гостру недостачу в грошових знаках”³³. Втім професор нічого надзвичайного в цьому не вбачав і пояснював це так: “У цьому нічого дивного немає. Грошовий потік, що зростає і зростає, не в силах заповнити пустоту, котра з’являється у наслідку ще бистрішого росту потреби в грошах. Як не побільшувати кількості грошей, грошей все занадто мало для потреб обороту. І навіть можна сказати, що, до певної міри, чим більше випускається грошей, тим їх менше, порівнюючи з потребою обороту. Пояснюється цей парадокс дуже просто: тим, що товарні ціни зростають ще більш швидким темпом. Торгова спекуляція, передбачаючи неминучий зріст товарних цін, обганяє цей зріст, і пустота, що утворюється на грошовому ринкові, не може бути заповнена ніякими випусками нових грошових знаків, вартість котрих падає так хутко”. Взагалі ж урядом Гетьмана замовлення на друк гривень було доведено до 11,5 млрд грн.³⁴ З цього обсягу Гетьманат встиг отримати 3 млрд 905 млн грн (1 млрд 953 крб)³⁵

---

³² Кікта С. Знач. праця. — С. 17.

³³ Туган-Барановський М. Грошова криза української кооперації // Українська кооперація. — 1918. — Кн. 4. — Жовтень. — С. 5—6.

³⁴ Дорошенко Д. Знач. праця. — С. XXIX.

³⁵ За іншими даними, 3 млрд 906 млн 500 тис. грн (тобто 1 млрд 953 млн 250 тис. крб) / Дорошенко Д. Знач. праця. — С. XXIX.

кредитових білетів³⁶. З них Держбанком було отримано: номіналом у 2 грн — на суму 17,6 млн грн, у 10 грн — на 81,9 млн, у 100 грн — на 352 млн, у 500 грн — на 1155 млн, у 1000 грн — на 1500 млн, у 2000 грн — на 800 млн грн³⁷ 7 листопада 1918 року уряд ухвалив доповідь міністра фінансів щодо асигнування 7 млн крб на витрати з виготовлення кредитних білетів і білетів Держскарбниці³⁸, а 13 листопада 1918 року ним було розпочато й емісію знаків Держскарбниці у карбованцевому номіналі вартістю у 1000 крб, проект яких виконав Гр. Золотов, а друк здійснено у Києві друкарнею В. Кульженка³⁹. Крім того, тривав друк і знаків Держскарбниці номіналом у 25 та 50 карбованців.

За Гетьманату 1918 року кредитних білетів в обіг було випущено 206 млн 586 тис. крб, а надалі Директорією ще на 676 млн 274 тис. крб; із решти суми майже 200 млн крб спрямовано на утворення розмінного капіталу в місцевих установах Держбанку і близько 868 млн крб вивезено директоріальною владою⁴⁰. Загалом за Гетьманату до обігу було випущено: кредитових білетів — на 206 млн 576 тис. крб, знаків Держскарбниці — на 2 млрд 457 млн 474 тис. 100 крб і розмінних марок — на 12 млн 133 тис. 275 крб, що разом становило 2 млрд 676 млн 183 тис. 375 крб. Якщо відняти від цієї суми вилучені з обігу кредитні білети у 100 крб на суму 22 млн 694 тис. 100 крб, то в обіг надійшло 2 млрд 653 млн 499 тис. 375 крб⁴¹. Сума ця, з огляду на тогочасне становище, була порівняно невелика, якщо врахувати підготовку уряду до вилучення російських грошових знаків з обігу на території України.

Кабінет Міністрів Української держави намагався вести політику “дорогих грошей”, про що свідчить і колишній директор Держскарбниці Х. Лебідь-Юрчик, згадуючи, що за Гетьманату “фінансове управління України знаходилося у досить міцних руках Міністерства фінансів, яке не відмовляло кредитів на заспокоєння дійсних державних потреб, але енергійно охороняло державний скарб від замахів на марнотратство й надужиття. З цих причин наше фінансове господарство мало всі ознаки правильного державного господарювання”⁴². Такою була емісійна політика уряду Української держави на чолі з Гетьманом Павлом Скоропадським у той розбурханий європейськими соціально-політичними та військовими катаклізмами, фінансовою кризою й економічною руїною час — за сім з половиною місяців існування Гетьманату (29 квітня — 14 грудня 1918 року).

³⁶ Немановъ Л.М. Зазнач. праця. — С. 46.

³⁷ Дорошенко Д. Зазнач. праця. — С. XXIX.

³⁸ ЦДАВОВУ. — Ф. 1064, оп. 1, спр. 7, арк. 31 зв.

³⁹ Кікта С. Зазнач. праця. — С. 17.

⁴⁰ Немановъ Л.М. Зазнач. праця. — С. 46.

⁴¹ Там само.

⁴² Лебідь-Юрчик Х. Бюджетове право. — Львів. — 1927. — С. 121.